

ТИПИ РОЗПАНУВАННЯ ВАСИЛІАНСЬКИХ МОНАСТИРІВ

© Чень Л.Я., 2008

Розглянуто розпланування василіанських монастирів на теренах України. Проведено класифікацію монастирів та їх споруд.

Planning of Basilian monasteries is considered on the walks of life of Ukraine. Classification of monasteries and their buildings is conducted.

Постановка проблеми

Монастир, будучи елементом релігійного життя, являє собою не тільки об'єднання людей, зв'язаних суспільним проживанням, господарством, ідеями й переконаннями, але недосягну в реальних земних відношеннях форму людського спілкування за подобою ангельського життя. Планувальна структура монастирів уподібнювалась до ідеального міста – Небесного Єрусалиму. ...І дано тростину мені, подібну до палиці і сказано: “Устань і змиряй храма Божого і жертівника...” (Об. 11,1), а двір, що за храмом, не міряй, бо він даний поганам...” (Об. 11.2). Безперечно, будівничі монастирів керувались подібними настановами, і це неминуче знайшло втілення у планувально-просторових схемах.

Аналіз досліджень та публікацій за темою

Перші праці І. Крип'якевича [1], І. Назарука [2], Р. Луканя [3], М. Мацієвського [4], М. Ваврика [5], І. Витановича [6], І. Огієнка [7] мають історико-краєзнавчий характер, в яких наголошується на архітектурних особливостях, питаннях датування заснування василіанських монастирських побудов, перебудов та руйнувань. Варто зазначити вагомість ґрунтового дослідження окремих монастирських комплексів в архітектурно-історичному аспекті В. Січинського [8], В. Площанського [9], В. Вуйцика [10–16], П. Ричкова [17], Г. Логвина [18], О. Годованюк [19], Є. Ковальчика [20]. Попередні дослідники О. Лесик [21] та В. Вечерський [22] зробили спроби класифікувати композиційні типи монастирів. Так, В. Лесик виділяє чотири типи: замкнений; компактний; блокований, павільйонний, не враховуючи конфесійної належності монастирів. В. Вечерський, вивчаючи монастирі України і враховуючи їхню конфесійну належність, пропонує такі типи: для православних – павільйонний центричний та павільйонний лінійний (фронтальний); для василіанських – блокований та павільйонний лінійний (фронтальний); для римо-католицьких – замкнутий, компактний, блокований. Автор, ґрунтовно досліджуючи василіанські монастирі, пропонує іншу класифікацію василіанських монастирів.

Мета статті

Показати розпланувальні схеми василіанських монастирів на теренах України, провести класифікацію монастирів та їх споруд.

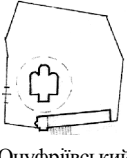
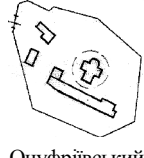

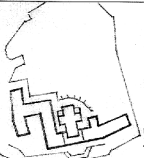
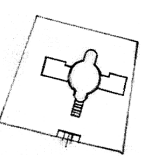
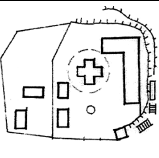

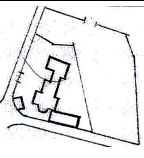

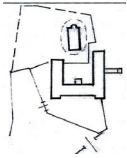
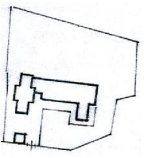
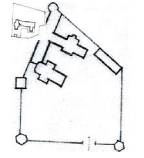

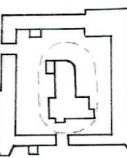
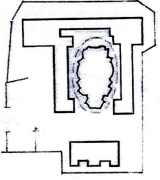
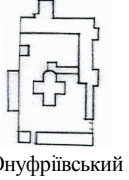

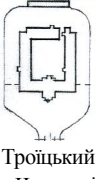
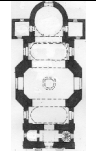
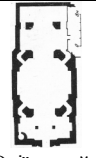

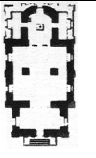

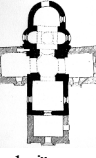
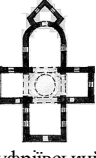
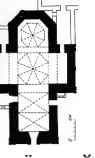
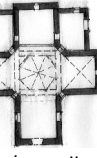

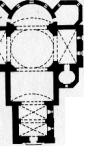
Виклад основного матеріалу

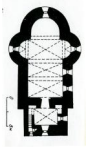
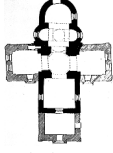
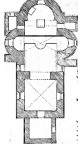

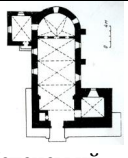

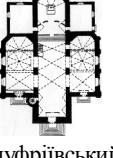
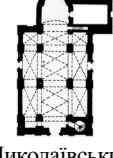

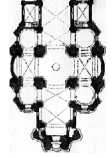
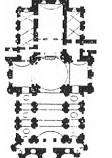
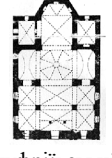
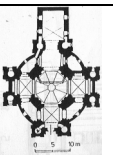

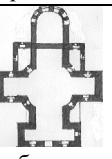

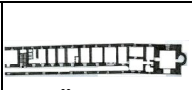

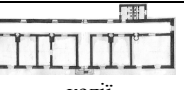
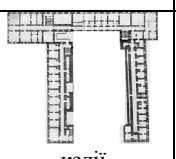
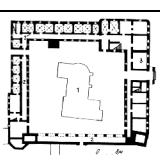
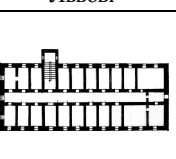
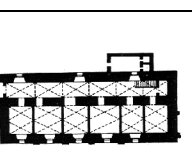
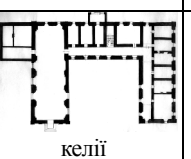

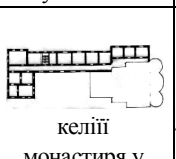

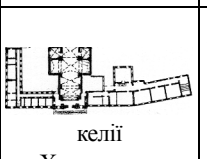
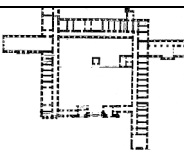
Монастир як одна з форм організації духовного життя людей охоплює увесь комплекс життєво – важливих функцій та будівель для їх здійснення.

В архітектурному відношенні василіанський монастир являє собою складне містобудівне утворення, що містить богослужбові, житлові, навчальні, суспільні, господарські споруди, які поєднувались між собою з відповідним зонуванням, хоч на початковому етапі спостерігається використання пристосованих попередніх монастирських будівель [23]. У василіанських монастирях існували такі функціональні зони: богослужбові, житлові, навчальні, суспільні та господарські, які

між собою функціонально поєднувались і розміщувались у певній послідовності (таблиця). Центральне місце завжди займає богослужбова зона за першим варіантом та богослужбова зона, поєднана з житловою і суспільною – за другим варіантом, які розташовані на головній монастирській площі. Господарська зона розміщена на господарському дворі чи за межами монастирського двору. Можна виділити два варіанти взаєморозташування основних функціональних зон у василіанських монастирських комплексах: розосереджений і блокований.

Класифікація Василіанських монастирів та їхніх споруд

1 За планувально-просторовим вирішенням відносно основного ядра – храму							
Розосереджена група			Блокована група				
Лінійний тип	 Онуфрiївський монастир у Львові	 Онуфрiївський монастир у Добромилі	 Вознесенський монастир у Золочеві	Лінійний тип	 Хрестовоздвиженський в Бучачі	 Петропавлівський у Дрогобичі	
Г-подібний тип	 Іванiвський монастир у Улашкiвцях			Г-подібний тип	 Онуфрiївський монастир у Підгірцях	 Рождественський в Жовкві	 Преображенський у Тербовлі
П-подібний тип	 Миколаївський монастир у Мукачєво			П-подібний тип	 Юрiївський у Червонограді	 Миколаївський у Крєхові	 Іванiвський у Краснопушчi
П-подібний тип	 Унiвська лавра	 Святоюрський у Львові		П-подібний тип	 Онуфрiївський у Лаврові	 Почаївська лавра	 Троїцький у Чорткові
2 За планувальним вирішенням монастирських храмів							
тридільні	 Вознесенський у Золочеві	 Юрiївський в Червонограді	 Успенський у Тербовлі	 Іванiвський у Загайцях	 Успенський у Дермані	 Миколаївський у Струсові	
триконхові	 Онуфрiївський у Лаврові	 Онуфрiївський у Добромилі	 Миколаївський у Крєхові	 Іванiвський у Улашкiвцях	 Хрестовоздвиженський у Бучачі	 Рождественський у Жовкві	

1	2	3	4	5	6	7
хрещаті	 Онуфріївський у Монастирку біля Бучача	 Онуфріївський у Лаврові	 Троїцький у Кам'янці-Подільському			
одно навні	 Миколаївський у Мукачево	 Успенський у Уневі	 Іванівський у Краснопуші			
три навні	 Онуфріївський у Львові	 Миколаївський у Жидичині	 Різдо-Богордичний в Загорові	 Святогорський у Львові	 Почаївська лавра	 Онуфріївський в Підгірцх
ротонди	 Покровський у Піддубцях	 Петропавлівський у Дрогобичі	 Преображенський у Гошові.			
3	За планувальним вирішенням келій					
Ізольовані від храму	 келії Троїцького монастиря в Дермані	 келії Іванівського монастиря в Улашківцях	 келії Онуфріївського монастиря у Львові	 келії Онуфріївського монастиря у Добромилі	 келії монастиря у Луцьку	 келії Вознесенського монастиря у Золочеві
Зблоковані з храмом	 келії Святогорського монастиря у Львові	 келії Унівської лаври	 келії Спаського монастиря у Гошові	 келії Онуфріївського монастиря у Підгірцях	 келії Іванівського монастиря у Краснопуші	 келії Троїцького монастиря у Кам'янці - Подільському
	 келії монастиря у Жовкві	 келії монастиря у Червонограді	 келії Преображенського монастиря у Теробовлі	 келії Петропавлівського монастиря у Дрогобичі	 келії Хрестовоздвиженського монастиря у Бучачі	 келії Почаївської лаври

4							За планувальним вирішенням дзвіниць						
квадратні		дзвіниця Унівського лаври		дзвіниця Онуфріївського монастиря у Добромилі		дзвіниця Онуфріївського монастиря у Львові		дзвіниця Миколаївського монастиря у Жидичині		дзвіниця Хрестовоздвиженського монастиря у Бучачі		дзвіниця Святогірського монастиря у Львові	
прямокутні		дзвіниця Рождественського монастиря у Жовкві											
восьмикутні		дзвіниця Миколаївського монастиря у Крехові		дзвіниця Спаського монастиря у Гошові									
5							За планувальним вирішенням монастирських садів						
	Регулярна схема			Вільна схема			Змішана схема (регулярна + вільна)						
Середньовічний тип													
ренесансний													
бароковий													
	квадратні							прямокутні			трапецієподібна		
	Крехів			Зимно			Теребовля						

До першої групи належать монастирські комплекси, в яких основні споруди розташовані роздільно і поєднані між собою лише в просторовому й архітектурно-композиційному відношенні. У таких монастирських комплексах церква знаходиться на монастирській площі, а монастирські келії, дзвіниця, господарські будівлі розташовані навколо неї чи поруч, утворюючи різні

конфігурації. До цієї групи можна віднести монастирі: Святоюрський у Львові, Успенський в Уневі, Миколаївський в Мукачевому, Онуфріївський у Львові, Онуфріївський в Добромилі, Вознесенський в Золочеві, Іванівський в Улашківцях, Преображенський в Гошові (таблиця).

До другої групи належать монастирські комплекси, в яких споруда з келіями блокується з храмом, утворюючи різні варіанти функціональної взаємодії (таблиця): – споруда з келіями поєднана з храмом одночасно є межею монастирського комплексу, утворюючи напівзамкнутий простір із середини (Миколаївський монастир в Крехові, Рождественський монастир в Жовкві, Іванівський монастир у Краснопуці);

- споруда з келіями поєднана з храмом, розділяє територію на дві функціональні частини: монастирську і господарську (Юріївський монастир у Червонограді, Петропавлівський монастир в Дрогобичі, Василівський монастир в Ужгороді);
- монастирські споруди, симетрично блокуючись з храмом утворюють замкнутий внутрішній двір, а господарські споруди розміщені за їх межами (Почаївська лавра, монастир в Чорткові).

У розосереджених і блокованих монастирських комплексах відносно основного ядра – храму можна виділити такі типи:

- лінійний: в розосереджених – Львів (св. Онуфрія), Добромиль, Золочів; у блокованих – Бучач, Дрогобич (Петра і Павла), Ужгород;
- Г – подібний: у розосереджених – Улашківці, у блокованих – Жовква, Підгірці, Тербовля, Струсів;
- П – подібний: у розосереджених – Мукачево; у блокованих – Краснопуца, Червоноград, Почаїв, Чортків;
- периметральний: у розосереджених – Унів, Львів (Юр) у блокованих – Лаврів (після перебудови), Крехів.

Різні за функціональним призначенням споруди, зокрема храми, каплиці, дзвіниці, трапезні, келії, друкарні, лікарні, школи, готелі, пекарні, майстерні, склади, конюшні, оборонні вежі на території монастирського комплексу чи ансамблю мають свої індивідуальні розпланувальні вирішення.

Церква в монастирі відігравала найважливішу роль і була призначена для відправлення Літургії та інших богослужінь. Вона займала центральне місце в монастирі.

Василіанські монастирські храми, які відіграють найважливішу роль і займають центральне місце в монастирі, мають різноманітні об'ємно-розпланувальні рішення (таблиця):

- тридільні храми (Вознесенський в Золочеві, Преображенський в Тербовлі, Іванівський в Загайцях, Юріївський в Червонограді, Миколаївський в Струсові та ін.), які складаються з центрального об'єму, увінчаного куполом на восьмерику та примикаючих до нього менших об'ємів вівтарної апсиди і притвору;
- триконхові (Онуфріївський в Лаврові, Онуфріївський в Монастирку в урочищі Бучач, Преображенський в Дубно): безкупольні з дзвіницею над бабинцем чи однокупольні без дзвіниці;
- хрестово-купольні (Онуфріївський в Лаврові, Різдва в Жовкві, Миколаївський в Крехові, Іванівський в Улашківцях, Хрестовоздвиженський в Бучачі та ін.), з однією віссю симетрії з півкруглими чи квадратними апсидами;
- однонавні зального типу (Миколаївський в Мукачево, Успенський в Уневі, Іванівський в Краснопуці) прямокутні, з півкруглими чи квадратними апсидами, однокупольні;
- тринавні базиліки (Онуфріївський в Львові, Миколаївський в Жидичині, Різдва-Богородичний в Загоріві, Святоюрський у Львові, Успенський в Почаєві, Успенський в Зимно, Онуфріївський в Підгірцях) з напівкруглими, три-, чотири-, п'ятигранними апсидами, де бокові нави розташовані нижче ніж середня, перекриті хрестовими склепіннями. Цей тип храму був найпоширеніший у василіанських монастирях;
- ротонди (Петропавлівський в Дрогобичі, Преображенський в Гошові, Покровський (Різдва-Богородичний) в Піддубцях) з прибудованими по осі схід – захід півкруглим вівтарем і такої ж форми притвором чи вписаною в ротонду хрестовою церквою.

Всі монастирські храми вирішені в стилі бароко, рідше – в стилі класицизму.

Дзвіниці, які виконували часову роль, мають такі типи розпланування: четверик на четверику (Доброміль, Бучач, Крехів Золочів, Краснопуца, Улашківці, Жовква) чи восьмерик на восьмерику (Крехів, Гошів), дво-, триярусні, перший ярус яких був проїзною брамою, останній призначався для підвішування дзвонів і завершувався куполом (таблиця).

Каплиці, призначені для відправлення богослужінь порівняно з церквою невеликі за розмірами, мають вигляд однонавіх об'ємів з квадратними чи п'ятигранними апсидами, розміщені в єдиному об'ємі з келіями (Крехів, Золочів) чи окремо (Підгірці).

Келії, тобто помешкання монахів, у василіанських монастирях мають розпланування коридорного типу з однобічним, рідше двобічним розташуванням приміщень, прямокутні, Г-подібні та П-подібні, одно- чи двоповерхові. Особливістю корпусів є значна товщина зовнішніх стін та перегородок. Перекриття в них у вигляді хрестових склепінь (таблиця).

Трапезні, які об'єднували в собі дві функції – культову (процес вживання їжі і виконання різноманітних християнських обрядів) та господарську (зберігання провізії, приготування їжі) у вигляді окремих приміщень розташовані в єдиному об'ємі з келіями в плані прямокутної, квадратної форми, перекриті здебільшого хрестовими склепіннями, до яких примикають приміщення кухні.

Школи, гімназії, що існували при монастирях, мали розпланування коридорного чи секційного типу. Приміщення мали плоскі перекриття, а коридори – хрестові склепіння. Розміщувались школи в келійному корпусі або як самостійна споруда.

Бібліотеки розташовувались в келійному корпусі чи в навчальному закладі. Їх планування виконувалось з виділенням залу і приміщення, з'єднаного коридором.

Друкарні мали секційне, коридорне і змішане розпланування з плоским чи хрестовим перекриттям.

Лікарні споруджувались окремим корпусом і мали коридорне розпланування з двобічним розміщенням приміщень, перекриті плоским перекриттям.

У деяких монастирях, які були популярними і підтримували широкі зв'язки із зовнішнім світом, споруджувались готелі [24]. Це була одно- чи двоповерхова будівля коридорного типу з плоским перекриттям.

Будинки архимандрита споруджувались в монастирях – архимандріях. Споруди архимандритів переважно із змішаним плануванням. При архітектурному вирішенні фасадів будівель архимандритів зодчими за взірцем брались схеми фасадів барокових та класичних палаців. Розкішне оздоблення фасадів та інтер'єрів цих споруд поширене було по всій території України в той період.

Господарські будівлі василіанських монастирів, до яких входять різні склади, кузні, конюшні, стодоли, приміщення для обслуговуючого персоналу являють собою невеликі за площею будівлі анфіладного планування, коридорного типу з однобічним розташуванням приміщень. Ці споруди часто невиразні за архітектурними формами, без декору, з невеликими вікнами, одноповерхові, що характерно було для господарських споруд всіх монастирів на теренах України.

Оборонні мури та вежі є невід'ємними елементами в монастирях оборонного характеру (Крехів, Унів, Підгоряни біля Теробовлі). Мури споруджувались із каменю, інколи з бійницями у верхній частині, які часто викладались з цегли і завершувались похилими дашками в плані – квадратні, прямокутні, трапецієподібні. Мури споруджувались з квадратними, восьмикутними вежами по кутах, інколи по середині стіни чи без веж. У монастирській огорожі своїм архітектурним вирішенням виділялась в'їзна брама.

Крім архітектурних споруд, вигляд монастиря формували городи і сади, які відбивали естетичне уявлення про рай і світ. Садівництво і виноградарство були улюбленими заняттями монахів-християн будь-якого ордену. “У всі періоди історії монастирський сад є спробою створення райського оточення” [25]. Будівничі враховували і цей важливий аспект у розплануванні монастирського комплексу чи ансамблю. Монастирські сади, за В. Тарас, мали такі типи: середньовічний, ренесансний, бароковий – з регулярною, вільною та змішаною схемами розпланування (таблиця).

Висновки

1. Василіанські монастирські комплекси та ансамблі та їхні споруди характеризувались різноманітністю архітектурно-планувального вирішення. Творчість архітекторів, будівничих та народних майстрів ґрунтувалася на глибокому розумінні символічного змісту монастирських споруд.

2. Кожен монастир, що належать до одного з вищеперелічених типів, має свій суто індивідуальний розпланувальний устрій, в якому з відповідним зонуванням поєднувались монастирські споруди не лише функціонально, але й композиційно, де спостерігається глибоке розуміння будівничими функціональності споруди в поєднанні з естетичністю.

1. Крип'якевич І.П. *Історія України*. – Львів: Світ, 1990. – С. 144. 2. Назарук О. *Доброміль* // *Нова зоря*. Ч. 2(500). – Львів, 1692. – С. 4–5. 3. Лукань Р. *ЧСВВ. Василіанські монастирі в Станиславівській єпархії*. – Львів, 1935. – С. 3–16 // *Нова зоря*. – Харків, 1935(829). – 35(833). 4. Мацієвський М. *Тематизм провінції св. Спасителя Чина св. Василя Великого в Галиції и короткий поглядъ на монастири и монашество руске*. – Львов, 1867. – С. 102–120. 5. Ваврик М. *ЧСВВ. По василіанських монастирях*. – Торонто, 1958. – С. 44–253. 6. Витанович І. *Середньовічні монастирі в наших Карпатах* // *Дзвони*. – Львів, 1934. – С. 331–333. 7. Огієнко І. *Свята Почаївська Лавра*. – Вінніпег, 1961. – С. 3–15. 8. Січинський В. *Архітектура Лаврова*. – Прага: Л-Ж, 1936. – С. 193–224. 9. Плоцанській М. *Монастирь Чина св. Василя Великого на Ясної горь в Гошевь*. – Львов, 1878. – С. 1–45. 10. Вуйцик В. *Дерманський монастир-фортеця* // *Вісн. Укрзахідпроектреставрація*. – Львів, 2004. – № 14. – С. 292–298. 11. Вуйцик В. *Василіанський монастир у Христінополі та архітектор Йоган Зельнер* // *Вісн. Укрзахідпроектреставрація*. – Львів, 2004. – № 14. – С. 228–237. 12. Вуйцик В. *Архикафедра Святого Юра у Львові* // *Вісн. Укрзахідпроектреставрація*. – Львів, 2004. – № 14. – С. 20–21. 13. Вуйцик В. *Монастир св. Онуфрія у Львові* // *Вісн. Укрзахідпроектреставрація*. – Львів, 2004. – № 14. – С. 52. 14. Вуйцик В. *Монастир св. Миколи ЧСВВ у Крехові* // *Вісник Укрзахідпроектреставрація*. – Львів, 2004. – № 14. – С. 200–211. 15. Вуйцик В. *Монастир Святого Миколи у Струсові* // *Вісн. Укрзахідпроектреставрація*. – Львів, 2004. – № 14. – С. 242–243. 16. Вуйцик В. *У вирі форм та ліній барокко* // *Вісн. Укрзахідпроектреставрація*. – Львів, 2004. – № 14. – С. 307–311. 17. Ричков П. *До історії формування архітектурного ансамблю Почаївської лаври* // *Архітектурна спадщина України. Т. 2 / За ред. В. Тимофієнка*. – К., 1995. – С. 78–89. 18. Логвин Г.Н. *По Україні*. – К., 1968. – С. 207–301. 19. Годованюк О. *Троїцький монастир-фортеця у Межирічі Острозькому та його місце в розвитку монументального зодчества України XV–XVII ст.* // *Архітектурна спадщина України. Т. 2 / За ред. В. Тимофієнка*. – К., 1995. – С. 62–78. 20. Kowalczyk J. *Kierunki w rozno-barokowej architekturze sakralnej na Wolyniu*. – S. 15–16. 21. Лесик О.В. *Замки та монастирі України*. – Львів: Світ, 1993. – С. 48–55. 22. Вечерський В. *Архітектурний устрій українських монастирів доби Гетьманщини (середина XVII–XVIII ст.)* // *Студії мистецтвознавчі*. – К.: Вид-во ІМФЕ, 2003. – С. 62–67. 23. Кеслер М.Ю. *Системный подход в историко-архитектурном исследовании* // *Проблемы истории архитектуры. Ч. I*. – С. 71. 24. Лесик О.В. *Замки та монастирі України*. – Львів: Світ, 1993. – С. 96. 25. Тарас В. *Принципи планування монастирських садів Галичини відповідно до особливостей світогляду епохи* // *Записки наукового товариства ім. Шевченка. Т. ССXLIX*. – Львів, 2005. – С. 353–382.